

Philippe SALVADORI

Náboženská bratrstva v Dijonu v době starého režimu. Mezi tradicí a potridentskou zbožností

Ve svých *Studiích z náboženské sociologie* zdůraznil Gabriel Le Bras, že bratrstvo „vytváří uvnitř nebo nad legální farností konsensuální farnost s vlastní oratoří, vlastním duchovenstvem, kultem, majetkem.“ Náboženské bratrstvo je tedy dobrovolné sdružení, které vychází z myšlenky duchovní jednoty a vzniká posunem od běžné zbožnosti k mimořádné horlivosti; vzniká tak jakási církev v církvi. Tím se vynořuje rovněž otázka vztahů mezi bratrstvem a farností. Pokud se týče francouzského starého režimu, je třeba rozlišovat mezi profesními a náboženskými bratrstvy. Novější práce, především pozoruhodné studie Louise Châtelliera, přesvědčily badatele o rozmachu potridentské zbožnosti, díky které vznikla nová náboženská bratrstva, zasvěcená především Panně Marii nebo Ježíši. Tuto vazbu nelze skutečně popřít. Přesto je dobré rozlišovat mezi tridentskou horlivostí a samotnou vírou: musela se hluboká zbožnost skutečně projevovat prostřednictvím nových forem doporučovaných „moderními“ náboženskými elitami? Musíme proto obyvatelstvo nebo sociální skupinu, která zůstala věrná tradiční zbožnosti, považovat za nábožensky vlašnou? Od šedesátých let 20. století nabízí bádání o dějinách katolické církve některá zajímavá srovnání. Přesto v analýze vztahů mezi církví a společností hrozí nebezpečí, že sociologická interpretace bratrstev jako uskupení „moderních“ věřících, jejichž cílem bylo „napravit svět“ v duchu katolického vyznání, nepostřehne, že některé skupiny, jež se chápaly příležitosti náboženské sociability, k tomu měly své vlastní důvody.

Na základě zatím nesoustavného bádání týkajícího se několika příkladů z Dijonu a jeho okolí bych chtěl připomenout charakteristické etapy geneze bratrstev v časech potridentské protireformace a upozornit rovněž na existenci tradičních struktur, hlavně na bratrstva existující pod ochranou některého svatého. Povšimneme si zřejmě také vzájemného působení jednotlivých náboženských uskupení a snahy o společenskou kontrolu. Ponechám však stranou jak vnitřní

organizaci bratrstev, tak jejich příjmy, nebudu se zabývat ani podobami jejich zbožnosti.

Na úsvitu 16. století bylo v Dijonu, který měl asi 15 000 obyvatel, kolem třiceti bratrstev. Většina jich vznikla mezi 13. a první polovinou 15. století; jeho druhá polovina je naopak z tohoto hlediska sterilní. Poslední důležitou událostí bylo založení bratrstva svatého Bernardina v roce 1450, tedy v roce kanonizace tohoto františkánského kazatele. Každá ze sedmi městských farností měla nějaké bratrstvo, důležitá se nacházela při kláštorech jakobínském, kordeliérském a karmelitánském. Polovina z existující bratrstev byla vázána na nějaký cech. Jak bylo obvyklé, účel každého z bratrstev byl jiný. Bratrstvo sv. Jana Křtitele, založené roku 1418 u kostela sv. Jana, se patrně soustřeďovalo především na přípravu svatojánských ohňů. Bratrstvo sv. Jakuba, vytvořené roku 1505, se obracelo k těm, kteří se vydali na pouť do Compostelly, případně se jeho členové sami pouti účastnili. Mariánských bratrstev bylo sedm, šest z nich našlo přístřeší ve jmenovaných kláštorech. Důležitá byla i jejich ochranná funkce. Na žádost vévody burgundského bylo roku 1439 založeno bratrstvo sv. Šebastiána, aby ochránilo Dijon před morem. Sama městská rada zasvětila roku 1531 město sv. Anně, jejíž zásah přemohl epidemii. Velmi živé uctívání Panny Marie ještě zesílilo; postupně jí bylo zasvěceno několik bratrstev. Také traumatizující epizoda obležení Dijonu Švýcary v roce 1513 vedla k založení bratrstva Panny Marie Dobré naděje. A skutečně se mělo za to, že obležení skončilo na přímluvu Černé Panny Marie, uctívané od 12. století v dijonském chrámu Matky Boží. Nové bratrstvo na sebe vzalo organizaci hlavního procesí vždy 13. září, které připomínalo toto osvobození města a spojovalo tak akt zbožnosti s projevem občanského uvědomění.

Je obtížné odhadnout vitalitu těchto bratrstev. Ale význam některých je nesporný: bratrstvo sv. Anny mělo 153 členů v roce 1483 a 187 v roce 1492. Bratrstvo obrácení sv. Pavla, nacházející se při stejném kostele, jehož stanovy dokazují, že přijímalo farníky ze všech dijonských farností a také „zvenku“, se obracelo k horním vrstvám: pokud někdo patřil na začátku 16. století k honoraci, musel být jeho členem. Navzdory tomu odmítla o čtyři roky později městská rada povolit vytvoření nového bratrstva pod záminkou, že „vidíme, jak každý den zanikne nějaké bratrstvo.“

Výsledky tridentského koncilu ovlivnily, jak víme, i bratrstva. Ohlásily se zesílenou kontrolní činností ze strany biskupa, což dokládá jedno z prvních nařízení Sébestiana Zameta, v letech 1615-1655 biskupa v Langres (diecéze, kam spadal Dijon), který byl přímo vtělením horlivého preláta. Ale biskup nesídlil v Dijonu a musel hledat cesty, jak se zde prosadit. Jistou roli mohla sehrát opatství, mající kontrolu nad některými farnostmi; v případě Dijonu to bylo opatství svatého Štěpána, v letech 1662-1721 v čele s abbé Fyotem, velmi energickým mužem, jehož časté návštěvy dijonských i venkovských farností oživily píli kněží a věrných, hlavně ve fundacích bratrstev Nejsvětější Svátosti. Neméně důležitou roli sehrály žebravé řády. Pokud se omezíme na příklady mariánské devoce, pak šíření Růžencových bratrstev, z nichž první bylo založeno v dominikánském klášteře

v Kolíně nad Rýnem v roce 1475, bylo především záležitostí dominikánů. V Dijonu se tato skutečnost ohlásila poměrně brzy, první Růžencové bratrstvo bylo založeno roku 1502 při klášteře dominikánů. Konfirmováno bylo roku 1542, ale teprve v 17. století nastal jeho skutečný rozkvět. Od roku 1621 vznikala tato bratrstva v okolních vesnicích; v okruhu 50 kilometrů máme doloženo 19 bratrstev založených mezi uvedeným datem a rokem 1779. Iniciátorkou první venkovské fundace byla žena místního velmože, jednoho z členů dijonského parlamentu, tedy šlechtice, představitele dijonské a pařížské elity. Mise, především kapucínské, velmi oblíbené u lidových vrstev, byly další příčinou zakládání bratrstev. Otec Justin se nesporně vyznačoval skutečným zakladatelským zápalem, neboť stál u zrodu nejméně čtyř bratrstev v okruhu 20 kilometrů od svého kláštera. Všechna bratrstva založená z iniciativy kapucínů požádala o konfirmaci dijonský klášter dominikánů. Rozmach bratrstev se dá zčásti vysvětlit skutečností, že nepožadovala ani vstupní poplatek, ani příspěvky: dobrovolné dary a sbírky zjevně stačily. Především však jejich činnost korespondovala dokonale s dobovou zbožností.

Pokud dominikáni a kapucíni šířili devoci Růžencových bratrstev, pak se karmelitáni postarali o rozšíření bratrstev svatého Škapulíře. V jejich dijonském klášteře bylo toto bratrstvo od roku 1402, v roce 1660 bylo obnoveno. Další fundace jsou potvrzeny ve čtyřech vsích kolem Dijonu. Nejvýznačnější role v rozkvětu nových bratrstev náleží jezuitům. V jejich koleji, založené v Dijonu v roce 1581, vznikla první mariánská kongregace v roce 1584 – byla určena nejlepším žákům z vyšších tříd. Roku 1590 bylo založeno další bratrstvo pro duchovní, další tři v průběhu 17. století: pro pány, rekrutující své členy ve šlechtických domech ve městě (členové parlamentu a účetní komory), pro řemeslníky, pro ženy. Úspěšná byla i v následujícím století: roku 1754 čítala žakovská kongregace 250 členů, řemeslnická 200, pánská kongregace 50, duchovních 25; roku 1761 tyto počty činily 170 – 200 – 70 a 20, a to ve městě, které mělo kolem 22 000 obyvatel. Farář od svatého Michala vyjádřil v roce 1761 spokojenost se svými farníky: „Ve své faře neznám lepších farníků než ty, kteří jsou připoutáni ke kongregacím založeným otci T. J.“

K těmto nezanedbatelným číslům je třeba přičíst ještě méně nápadná sdružení, jako například jezuitské Amicorum Associatio, jehož existence je v 17. století pravděpodobná, nikoli prokázána, či sdružení tajná, jako byla kongregace Nejsvětější Svátosti, přidružená ke kongregaci pařížské. Existence sdružení Nejsvětější Svátosti je v Dijonu jistá od roku 1643, jeho význam však nelze přesně určit. Je možné říci, že v Dijonu se v polovině 17. století nacházela celá škála společenství typických pro potridentskou zbožnost. Louis Châtellier upozornil, že pokud se týče mariánských jezuitských kongregací, vyskytly se zde ve srovnání s pařížskou pávní velmi brzy, a proto zařadil Dijon mezi města (Lille, Douai, švýcarský Fribourg, Dillingen); nebyla ani politickými centry, ani sídlem biskupa, zato je měli v oblibě jezuité, neboť zde nenaráželi na mocenskou protiváhu. Toto tvrzení je možná v našem případě přehnané: vždyť dijonský parlament měl mimořádnou politickou váhu. Ať tomu je jakkoli, pokud porovnáme

počet členů kongregací s počtem obyvatel, Dijon má daleko k městům, která tvořila páteř potridentské zbožnosti, jako byly Lille nebo Nancy. V polovině 18. století zde bylo třikrát méně členů všech kongregací, než měly např. jen jezuitské kongregace v Nancy.

Stejně jako řada dalších měst otevřených potridentské pietě také Dijon vykazuje některé zvláštnosti spojené se zeměpisnou polohou či spiritualitou Burgundska. První příklad je prezentován fundací z roku 1639, založenou kartuziánem Donem Jacquesem Brisejonem, známým autorem modlitebních knížek, z bratrstva Matky Boží Mírové. Bratrstvo založil v jakobínském klášteře a jeho účelem byly modlitby k Marii, „Královně Míru“.

Tato devoce byla popularizována tisícem svatých obrázků. Modlitby za mír měly v Burgundsku, které bylo pohraničním krajem, zvláštní význam, a četné obrázky představovaly Burgundsko a jeho sousední „sestru“, (španělskou) Franche-Comté, v modlitbě před Pannou Marií. Zdá se, že uvedené bratrstvo nepřežilo svého zakladatele, který zemřel roku 1666, zatímco mír byl obnoven roku 1659. Abbé Brémond viděl v Brisejonovi „jednoho z mistrů sentimentální a imaginativní kontemplace“ v časech, kdy pod vlivem sv. Františka Saleského byla tato schopnost méně vyžadována. Kartezián byl rovněž zapáleným propagátorem kultu Jezulátka, nicméně jeho snaha nevyústila v založení bratrstva. Druhý případ, ještě výmluvnější, souvisí s kultem Nejsvětějšího srdce Ježíšova, šířícího se z Paray-le-Monial. Hlavní roli zde sehrály vizitanky. Roku 1692 se v jejich dijonském klášteře zrodilo bratrstvo Nejsvětějšího srdce Ježíšova a rychle vzbudilo mimořádný zájem; tvrdí se, že téměř 9 000 osob se nechalo zapsat do čtyř silných matrik (bohužel ztracených) nového bratrstva. Číslo těžko věřit, ale naznačuje, jaké nadšení vzbudil průchod Jeanne de Chantal rodným městem. Jistě je oprávněné vidět v tomto úspěchu vrchol náboženského „patriotismu“, odpověď na zvláštní náklonnost, kterou, jak se zdá, Bůh prokazuje Burgundsku a jeho hlavnímu městu, tak úrodnému na svaté.

Tento povznášející obraz, který rozbušil burgundská srdce v rytmu potridentské „modernity“, by bylo třeba analyzovat z hlediska jednotlivých farností. V městě jich bylo sedm, jejich velikost a bohatství se různily. Také vývoj bratrstev v nich byl různý; na velikosti ani bohatství farnosti nezáležel. Nejméně zalidněná, ale nejbohatší farnost sv. Medarda sehrála v tomto ohledu malou roli. Bratrstvo Nejsvětější Svátosti zde vzniklo v roce 1712 na žádost abbého Fyota, který cítil „potřebu vytvořit posvátné zařízení ve farnosti tak malé rozlohy, jehož farníci jsou sice malého počtu, ale velkého významu“. Třebaže ho nejvyšší církevní autority podporovaly, bratrstvo nezanechalo výraznou stopu a zdá se, že rychle upadlo. Jen jedno další bratrstvo zde máme potvrzeno, a to bratrstvo sv. Anny, v Dijonu poměrně časté.

Rozlehlejší a rovněž poměrně bohatá byla farnost sv. Jana, v níž se narodil Bossuet. Zde jsou doložena tři bratrstva: Dušiček, založené roku 1543, sv. Thibaulta (1626) a sv. Klaudia (1668), ale žádné z nich nesouviselo s novými formami devoce. Farnost sv. Mikuláše, poměrně lidová, měla v roce 1705 bratrstva

sv. Eustacha, sv. Loupa, sv. Rocha, sv. Anny. K nim se roku 1712 připojilo ženské bratrstvo pod záštitou Zvěstování. Bratrstvo sv. Antonína je doloženo jen spoře, zřejmě se jednalo o bratrstvo profesní. Ani obraz této fary se ničím neliší od ostatních, jen zde chybělo bratrstvo Nejsvětější Svátosti. Nejchudší a nejlidnatější z dijonských farností byla farnost sv. Filiberta. Bratrstev však měla nejvíc; 19 jich je doloženo pro období 1700-1750. Pět z nich bylo profesních: sv. Jan Křtitel pro koželuhu, sv. Mořic pro barvíře, sv. Roch pro zpracovatele usní, další sv. Roch pro dlaždiče, sv. Barbora pro čepičáře. Ve 14 případech se jedná o zbožná bratrstva: sv. Diviše (doložené 1470), sv. Urbana (prvního biskupa z Langres, který sídlil v Dijonu), sv. Štěpána a sv. Pavla, sv. Anny, sv. Emiliana, sv. Antonína, sv. Agáty, sv. Šebestiána, sv. Regíny (1721), sv. Aignana (1726). sv. Kateřiny, Dušiček, Nejsvětější Svátosti, sv. Rodiny (1667). Hlavně poslední dvě odpovídají plně požadavkům nové zbožnosti, v ostatních případech zde stále působil silný a dynamický kult svatých, především Burgund'anů Regíny a Aignana. Farnost sv. Filiberta, obývaná převážně vinaři, měla pověst neklidné farnosti, četných lidových nepokojů. Představitelé parlamentní elity zde sídlili velmi zřídka. Měla zde zbožnost výrazně lidovější charakter než jinde ve městě? Byla méně závislá na schématech diktovaných shora? I ona těžila z apoštolátu výjimečné osobnosti, faráře Duchailoux, který měl smysl pro vše nové. Novinky dokázal skloubit s tradicí a vytvořit nový náboženský styl.

V další z lidovějších farností, farnosti sv. Petra, byl obraz bratrstev chudší: během vizitace v roce 1705 bylo vyjmenováno bratrstvo sv. Antonína, sv. Huberta (založeno roku 1626 na obranu proti vzteklině), sv. Klaudia, které se hned změnilo ve „společenství několika farníků jednoho i druhého pohlaví, jejichž náboženskou povinností bylo doprovázet Nejsvětější Svátost, když byla nesena k nemocným, a druhé společenství několika žen oddaných kultu svaté Anny“. Šesté bratrstvo se zrodilo kolem roku 1736: bylo to společenství Dobré smrti. Bratrstvo sv. Klaudia upadlo po roce 1760, ale roku 1788 se 26 farníků obrátilo na biskupa, aby ho znovu zřídil, což je doklad toho, že tato starobylá devoce, zakořeněná v kraji v 15. století biskupem Philippem de Vienne, neupadla v zapomnění. Konečně bratrstvo zámečnicků se ustavilo v 18. století při sv. Petru a přijalo apoštola za svého patrona. I zde jsou prvky „modernity“ v rovnováze s tradicí, navzdory přerušením. Paměť farnosti byla dlouhá a přání obnovy mělo z čeho čerpat.

Zaměříme se ještě na dvě farnosti, v obou žilo hodně členů parlamentu. U sv. Michala bylo bratrstvo Tří králů (založené kolem roku 1550), sv. Jakuba Většího (doložené roku 1637), sv. Anny (v roce 1687 charakterizované jako „společenství několika žen, které se starají o výzdobu oltáře u sv. Anny“), sv. Svátosti, založené roku 1658. Další dvě bratrstva, sv. Klaudia a sv. Barbory, jsou už roku 1687 považována za skomírající a ani později nejví známky života. Bratrstvo Anděla strážného, založené roku 1616, bylo mimořádně aktivní r. 1687 a znovu ožilo na počátku 18. století: asi stovka farníků „toho i onoho pohlaví, někteří významní“, podlehl roku 1699 vytrvalému naléhání faráře a k bratrstvu přistoupila; byla sepsána nová statuta. Roku 1700 mělo bratrstvo 127 členů (z toho

88 žen), 110 roku 1737 a 162 roku 1762. Ale nejaktivnější bratrstvo bylo Tříkrálové bratrstvo, které do 17. století vstoupilo jako „nejpočetnější v městě Dijonu“ a svou dynamiku si zachovalo také ve století následujícím. Bylo smíšené, své členstvo nabíralo v lidových čtvrtích a jeho aktivity, především tříkrálové procesí, šířily novou zbožnost v tradičním prostředí.

Farnost chrámu Matky Boží měla pověst farnosti s „nejlepšími“ farníky: bydleli v ní početní členové parlamentu, kteří se podíleli na její správě. Mezi léty 1650-1789 je zde doloženo asi deset bratrstev; během uvedené doby je však zřetelný jejich úpadek. Bratrstvo sv. Pavla mělo 34 členů v roce 1650, a v roce 1699, kdy zaniklo, pouhé 2; bratrstvo sv. Anny 169 členů roku 1645, 62 o deset let později, 8 roku 1674 a ani jednoho roku 1675. Sv. Anna přibrala pod svou ochranu roku 1670 další bratrstvo, založené vdovami z farnosti. Poznamenejme rovněž, že svatoanenské bratrstvo truhlářů, jehož sídlem byl úředně klášter jakobínů, nechávalo sloužit každý den mši u oltáře zmíněného kostela. Řemeslníci jsou zde zastoupeni také bratrstvem niťářů a soukeníků (bylo zasvěceno sv. Maurovi) a hlavně bratrstvem řezníků, zasvěceným sv. Antonínovi, neboť pašík byl věrným průvodcem tohoto svatého. Toto bohaté bratrstvo řezníků, kteří většinou ve čtvrti sídlili, se netěšilo zrovna svaté pověsti. Ve čtyřicátých letech 18. století farář Carrelet dokonce neváhal označit řezníky za mravně odpovědné za požár, neboť „nеспoutané vášně těchto mužů z masa a krve, jejichž řemeslem je krveprolití charakterizující jejich mravy, vyvolaly hněv nebes“. Pro horlivého kněze nebyla vnější zbožnost řemeslníků zárukou jejich morálky; bál se nebezpečí, že jejich podezřelé bratrstvo naruší duchovní jednotu farnosti. V čele zbožných bratrstev stálo bratrstvo Nejsvětější svátosti, založené krátce před rokem 1657; roku 1746 dokázalo přivést 300 spolubratrů na procesí. Ženské bratrstvo sv. Kříže, založené roku 1701, mělo 80 členek roku 1751. Ve farnosti Matky Boží, v dostatečném počtu obsazované kvalitním kněžstvem, docházelo k dalším fundacím po většinu 18. století: bratrstvo Vykoupení roku 1736, bratrstvo Milosrdenství ve stejné době, bratrstvo svatého Josefa roku 1755 ... Za zmínku stojí bratrstvo Panny Marie Dobré naděje, skomírající na konci 17. století a z podnětu faráře Gaudrilla obnovené roku 1726. Bratrstvo bylo zaměřené na adoraci obrazu Panny Marie, který se nacházel v kostele, a především vyzývalo k prohloubení niterné oddanosti k Matce Boží, ochránkyni hříšníků. Činovníci byli vybíráni z osob, „u kterých byla pokora nejupřímnější, čistota mravů nejlepší, oddanost Panně Marii nejhlubší, její uctívání nejhorlivější, jejich milosrdenství největší“. Na profánní hierarchii se nebral ohled a zastoupení žen ve společenství zdůrazňuje odmítnutí všech světských společenských rozdílů. Muži, ženy, bohatí i chudí byli přijímáni bez placení příspěvků, platilo to i pro malé děti, neboť „nikdy není příliš brzy postavit je pod ochranu Panny Marie ... , vždyť sama Marie byla přivedena svými rodiči do Templu, aby zde byla zasvěcena Bohu.“ A tak nejmarkantnějším rysem bratrstva, pokud ho srovnáváme se shodnými fundacemi, bylo rozhodné odmítnutí vnějších projevů zbožnosti: „Nic z toho, co tvoří svět, není pro nás, protože jsme přesvědčeni, že ani oděv, ani nic jiného neposvěcuje. Naši bratři jsou poslušni

hlasu Božího, příkladů Kristových, slov jeho Evangelia, neboť to je jediný způsob, jak si zasloužit ochranu Panny Marie.“ Přitom obraz Panny Marie, ochránčyně svobody Božích dětí, byl součástí obrazu farnosti. Vždyť Gaudrillet napsal, že „nejúčinnější ze všech bratrstev je vaše farnost.“ Jde o překročení obvyklého modelu, tak dobře definovaného Le Brasem, v němž je podoba bratrstva závislá na podobě kostela, k němuž patří? Jistě jde o prosazování protridenstkého elánu v rámci farnosti, ale nemohla se skutečně bratrstva stát rizikem pro duchovní jednotu farníků?

Řemeslnická bratrstva se naproti tomu většinou neutvářela podle farností. Ze 37 bratrstev, jejichž lokalizaci pro 18. století známe, si 31 vybralo za své sídlo klášter a jen 6 farní kostel. Toto dělení není ovšem jednoznačné, protože některá bratrstva se běžných mší účastnila ve farním kostele, slavnostních pak v klášteře. Navíc je toto dělení poněkud zkosnatělé a nebere v úvahu jezuity, kteří rozvíjeli svůj apoštolát ve prospěch řemeslníků mimo rámec bratrstev. Docházelo zde rovněž ke změnám, které archivní prameny nedokládají. Jednotlivá řemesla své ochránce střídala, zřejmě méně často z důvodů piety (třebaže tyto důvody rovněž existovaly), častěji díky změnám uvnitř korporace či na příkaz královských nebo městských autorit. Čepičáři byli podle svých statutů z roku 1504 pod ochranou sv. Bonnota, který zřejmě zakládal svou existenci jen na podobnosti svého jména s označením profese svých chráněnců (bonnet = čepec, poznámka překladatelky). Tento nápad ovšem nepřežil rigorismus 17. století, a tak vidíme, že v 18. století se čepičáři stali chráněnci sv. Barbory. Je pochopitelné, že roku 1730 přešli tesaři od sv. Jakuba k sv. Josefovi, neboť toto století si libovalo ve zbožnosti založené na vzorném otci rodiny. Roku 1731 si pět mistrů škrobařských zřídilo vlastní cech a umístilo ho pod poměrně vzácně se vyskytující protekci Neposkvrněného početí – tento projev zbožnosti jim byl připsán k dobru. Ale když se roku 1768 lazebníci, kteří až dosud uctívali sv. Kosmu a Damiána, odloučili od chirurgů a přešli k invocaci sv. Ludvíka, nejednalo se spíše o předstíranou loajalitu k monarchii? Ševci a přístipkáři, odvěcí rivalové, se nedohodli na založení společného bratrstva: první z nich se hlásili ke sv. Crépinovi, druhí k sv. Crépinienovi¹ v karmelitánském klášteře. Soukeníci, jejichž bratrstvo se v 15. století nacházelo pod ochranou sv. Trojice, se v roce 1685, kdy hrozilo sloučení jejich cechu s cechem niťářů, rozhodli pro sv. Maura. Od niťářů se odloučili rukavičkáři, opustili sv. Maura a uchýlili se pod ochranu sv. Anny. Zámečníci, těžící nejpozději od 15. století z ochrany sv. Eliáše, ho roku 1786 opustili, sloučili se s kotláři a přešli k jejich sv. Petrovi. Dijonští koželuzi opustili v 17. století sv. Diviše pro Jana Křtitele. Všechny tyto příklady dokládají spíše opuštění „společné značky“ než duchovní pohnutku. A jak vůbec hodnotit duchovní vitalitu bratrstev, jejichž členem se člověk stával z profesní povinnosti? Údaje umožňující kvantifikaci chybí, s výjimkou zahradnického bratrstva sv. Fiakra, jehož počet členů vzrostl ze 160 na 180 v prvním desetiletí 18. století a na 300 v předvečer revoluce. Znamená však

¹ Crépin, Crépinien – martyrové ze Soissons.

kvantita zároveň kvalitu? Všimli jsme si skepse faráře z chrámu Matky Boží, již projevil ohledně zbožnosti řezníků, a faráře od svatého Jakuba, jemuž se pro řemeslníky zdála vhodnější účast v jezuitských kongregacích ... Netřeba však na druhé straně uvěřit těmto elitářským svědectvím. Řemeslnická bratrstva žila až do revoluce, což neplatí jen pro bratrstvo sv. Fiakra.

A že žila skutečně, dokládá i fakt, že byla pronásledována. Slavný edikt vydaný Villiersem-Cotterêtem v srpnu 1539 teoreticky zrušil řemeslnické cechy, viděné jako profesní uskupení schopná vyvolat sociální nepokoje. Nařízení upadlo rychle v zapomnění, alespoň pokud se týče mistrů. Ale ani tovaryši nehodlali rezignovat na specifické formy náboženské a profesní sociability. Memorandum, které sepsal jeden z advokátů ve prospěch tesařských mistrů, upozorňuje na výstřelky tovaryšů, kteří, „aby zastřeli prostopášnosti konané ve stínu tohoto jejich spolku, se každou neděli shromažďují u kordeliérů na mši“, pak jdou ale společně jíst do hostince u Matky tovaryšů. Podobná je stížnost z roku 1677: městská rada zakazuje kordeliérům a kterémukoli jinému knězi ve městě přijímat tovaryše „pod záminkou bratrstev a spolků a držet s nimi mši“; pokud se týče projevů zbožnosti, měli se tovaryši spokojit s tím, „že společně se svými mistry půjdou slavit sv. Annu,“ patronku svého cechu. Zákaz asi nikdo nerespektoval, protože roku 1693 si mistři znovu stěžují na tovaryše, kteří se prý odvolávají na pradávny zvyk a chodí na mši ke kordeliérům; sv. Annu slaví každou první neděli v měsíci. Městská rada změnila názor a povolila tato shromáždění pod podmínkou, že se obejdou „bez houslí, hoboju a dalších nástrojů“ a neskončí návštěvou hospody. Tehdy se mistrů ujal parlament: tři dny po rozhodnutí městské rady zakázal rejdy tovaryšů, kteří chtějí „skrýt své nedovolené shromažďování údajným obnovením bratrstva a bohoslužbami“ v kostele kordeliérů. Přesto si tesařští mistři znovu stěžovali v roce 1706 a 1739, roku 1723 se objevila podobná stížnost zámečnických mistrů – doklad toho, že se tovaryši nevzdali a nadále bránili jak své zájmy, tak svou náboženskou identitu, která měla být uznána v rámci příslušného cechu.

Lze říci, že vlast Jeanne de Chantal a Bossueta odpovídá základním rysům protidenstského modelu jak pokud se týče bratrstev, tak pokud se týče struktur vytvářených jezuitů mimo systém far. Společenská dominance velmi zbožné parlamentní elity hrála ve prospěch obnovy, o kterou usilovala církev. Toto nadšení bylo však někdy jen dočasné: kolik z těch, kteří se roku 1692 nadšeně zapsali do bratrstva Nejsvětějšího srdce, zde v průběhu dalších let zůstalo? Na úrovni far je pak velmi markantní setrvalost tradičních forem religiozity, zakořeněné v paměti staletí. Docházelo zde samozřejmě k výkyvům, které jsou různé v čase i v případě jednotlivých farností. Jsou zde případy dlouhé kontinuity, jako tomu bylo u Tříkrálového bratrstva. Zbožnost, kterou prosazovalo, je méně zaměřená k imitaci ctností Krista či Panny Marie, a více k hledání ochrany u „svých“ svatých. Vzniká tak obraz města s jeho cechy, zvyky, které se mění podle jednotlivých čtvrtí, s patriotismem jednotlivých far. Bdělé farní kněžstvo tyto zvláštnosti pochopilo, když chtělo vštípit aspirace nadšených elit do tradičního podhoubí. A toto kněžstvo patrně prohlédlo také možnou konkurenci bratrstev řízených řeholníky;

přestavovala nebezpečí pro duchovní jednotu farnosti. Tváří v tvář univerzalistickému nadšení, které chtělo vytvořit katolické společenství zahrnující všechny sociální vrstvy a překračující hranice farností, odolnost paměti města donutila katolicismus elit, aby bral v úvahu *genia loci*.

z francouzštiny přeložila Milena Lenderová

Prameny:

Archives départementales de la Côte d'Or, séries G (archives des paroisses), séries E et F (archives des confréries).

Literatura:

CHATELLIER, Louis, *L'Europe des dévots*, Paris 1987.

DINET, Dominique, *Religion et société: les réguliers et la vie régionale dans les diocèses d'Auxerre, Langres et Dijon (fin XVIe - fin XVIIIe siècles)*, Paris 1999.

SALVADORI, Philippe, *Communauté catholique et société dans trois paroisses de Dijon (vesr 1650-1750)*, Annales de Bourgogne, tome 71, 1999, 1-2, p. 139-156.

VIAUX, Dominique, *La vie paroissiale à Dijon à la fin du Moyen-Age*, Dijon 1988.

Bratrstva